

Joan Martí i Castell (Barcelona)

Connotacions i derivacions sociolingüístiques
dels conceptes «llengua» i «dialecte»

1. Llengua i dialecte

Quan Saussure es refereix a la dicotomia *langue* i *parole* ho fa, en principi, d'una forma genèrica: no entra en la consideració de si la paraula és la de tal o tal lloc o la de tal o tal grup social, etc.

Si admetem que el concepte «llengua» al·ludeix als sistemes d'unitats interrelacionades que serveixen per a la comunicació oral, haurem d'acceptar que tot el que reuneixi aquestes condicions ho és. Els mallorquins, els barcelonins, els lleidatans, els valencians, etc., quan enraonen respectivament entre ells, utilitzen unes estructures de valors lingüístics concretes; per tant, res no ens impedeix de dir que empen en cada cas llengües: la mallorquina, la barcelonina, la lleidatana, la valenciana, etc. Per aquesta via, podem fins i tot referir-nos a la llengua d'un poble, d'una barriada, d'una família, d'una persona, en el sentit que hi descobrim sistemes més o menys diferenciats d'unitats lingüístiques. Des d'aquest punt de vista, en parlar de llengua no l'oposem a paraula, sinó que partim que el concepte abraça tant la idea abstracta de sistema de valors (*langue*) com la seva concreció en fets de parla (*parole*). Podem, doncs, no distingir llengua de paraula, com a realitats interdependents que són: tot sistema natural de parlar és llengua i paraula ensems.

Si volem ésser fidels a l'oposició saussuriana, direm que quan parlem, siguem d'on siguem, i siguem qui siguem, el que fem és concretar en la paraula uns valors abstractes que constitueixen la llengua. Aleshores, afirmarem que en la comunicació tots, sense distinció, ens sotmetem al procés a través del qual materialitzem els valors coneguts per cadascú; de manera que el parlar no és la llengua - que resta en un nivell abstracte -, sinó la seva concreció. Allò que diuen per comunicar-se els mallorquins, els barcelonins, els lleidatans, els valencians, etc., és, indiscriminadament, *parole*, parla; no és lícit atribuir

el caràcter de llengua al que parlen els barcelonins, per exemple, i el de *parole*, al que parlen els altres.

Els grecs introduïren el terme *dialecte*. L'usaven per a referir-se vagament al parlar informal d'una conversa o a la discussió, o fins i tot a les formes d'expressió d'importància literària de les diverses localitats. És a dir, era un mot ple d'ambigüitat en el seu ús original. I la seva equivocitat no només s'ha mantingut fins als nostres dies, sinó que s'ha complicat per manipulacions interessades.

En el llenguatge comú, la idea que predomina avui sobre *dialecte* és la de varietat lingüística geogràfica o diatòpica; equival a la modalitat que té l'ús d'una llengua en un territori del seu àmbit. Aquesta concepció tan generalitzada es basa en les isoglosses, és a dir, en les línies que assenyalen els límits entre la presència i l'absència d'un tret lingüístic determinat. Tanmateix, les fronteres interdialectals no són clares, i, en conseqüència, no és fàcil de caracteritzar de manera molt precisa els dialectes d'una llengua, perquè és freqüent que entre dos territoris hi hagi coincidències en algunes particularitats, les quals els agrupen en un bloc dialectal, però que cadascun presenti, per la seva banda, correspondències amb altres blocs dialectals. Així, si els dialectes catalans de les terres de ponent i els meridionals coincideixen en moltes característiques, en canvi, divergeixen quant a l'ús de l'article, perquè els meridionals tenen generalment el i no lo, és a dir, que en aquesta particularitat els del sud s'ajunten amb territoris de fora de les comarques de ponent. De totes maneres, aquestes subtils escapan, com és lògic, de les consideracions globalitzadores de la gent comuna, que concep els dialectes com una manera particular d'emprar la llengua, compartida per una col·lectivitat localitzada en una determinada zona. Per això és fonamental la consciència que uns parlars (variants) convergeixen en un sol sistema.

Des d'aquest punt de vista, *dialecte* coincideix amb *paraula*, tot comptant amb la ubicació geogràfica on es produeix. El mallorquí, el barceloní, el lleidatà, el valencià, etc., són tots de la mateixa manera dialectes del català, perquè cadascun és el mode com la llengua es concreta en la localitat pertinent: i no té cap sentit, doncs, de dir que un és més dialecte que un altre, ni de dir que un és millor - més noble, més polític, més bonic, més distingit, etc. - que un altre, perquè aquests no són paràmetres de la lingüística.

Tradicionalment, hom ha treballat particularment amb aquesta concepció geogràfica de *dialecte*: totes les llengües coneixen una divisió en zones on es parla de formes peculiars.

Si trobem diferències en l'ús d'una llengua segons els territoris, és per diverses raons. Per exemple, hi és important una doble acció de

forces oposades: d'una banda, la de les que afavoreixen la diversitat dintre de la unitat que és una llengua, i d'una altra, la de les que empenyen cap a una convergència que consolida aquesta unitat: de l'equilibri entre ambdues pressions al llarg de la història depèn el major o menor distanciament dels dialectes entre si. En un altre sentit, de la mateixa manera que les llengües són exponent d'un mode de viure de les comunitats d'on són pròpies, les diferències dialectals dins una mateixa col·lectivitat lingüística mostren també maneres particulars d'entendre i de transformar la realitat: si dins el català el concepte «avi» en alguns llocs es denomina amb el terme *padrí*, és perquè hi ha estat i/o hi és costum que el *padrí* de bateig d'un infant sigui el seu avi.

Hi ha encara altres criteris possibles per a oposar llengua i dialecte. És molt estès el genètic, segons el qual s'agrupen els sistemes lingüístics per «famílies», a partir de la coincidència en llur provenença. Aleshores, es reserva el nom de llengua a la que és «mare», i el de dialecte, als sistemes que en deriven. El llatí és la llengua que dona els dialectes neo-romànics: portuguès (i gal·lec), espanyol, català, occità, francès, italià, sard, ladí (o reto-romànic) i romanès. I també aquí cal remarcar que tots ho són igualment: cap no ho és ni més ni menys que un altre. La diferència en la denominació llengua/dialecte des d'aquesta perspectiva és de tipus «jeràrquic» i cronològic al mateix temps.

En definitiva, podem concloure que qualsevol sistema de comunicació es pot considerar com a llengua i com a dialecte. Dit altrament, totes les llengües són dialectes i tots els dialectes són llengües, perquè no és possible que una llengua no es concreti en la paraula, així com tampoc no ho és que la parla no recolzi damunt un sistema de valors, que és la llengua.

Dependrà de com analitzem un sistema de comunicació o un missatge concret ja construït que ens decantem per denominar-lo llengua i/o dialecte. Si l'única cosa en què ens fixem és en el grau d'abstracció, sabem que les llengües són codis de valors, no materials, no tangibles; són la globalitat teòrica de tots els parlars de les comunitats: tot el lèxic, tota la sintaxi, tota la morfologia, tota la fonologia, que ningú no posseeix completament. I que els parlars i també els dialectes, són la concreció d'aquests valors; són l'aplicació en moments determinats de les possibilitats que ofereixen teòricament i abstracta les llengües. Per tant, la llengua catalana, com l'espanyola, com l'anglesa, etc., són entitats que només copsem materialment en els dialectes. Si el que considerem és la procedència dels sistemes lingüístics, com

hem vist, podem donar el nom de llengua a aquell que n'ha «produït» d'altres, als quals reservem la denominació de dialectes.

Si ens guiem pel grau d'afinitat, de semblança, aleshores un mateix sistema i un mateix ús lingüístic poden ésser considerats llengua o dialecte, segons amb quins altres els comparem; si contrastem el mallorquí de Ciutat de Mallorca amb el sud-anglès de Londres, direm que ambdós són llengües, per les grans diferències que els separen; però si contrastem el mallorquí de Ciutat amb l'empordanès de Figueres o el londinenc amb el liverpoolenc, aleshores direm que mallorquí i londinenc són, respectivament, dialectes, etc. (Moll 1978, p. 2). En diem llengües si els tractem com a sistemes històricament caracteritzats en relació amb d'altres de característiques distintes. I en diem dialectes si els considerem com a sistemes que es diferencien només accidentalment d'altres amb els quals constitueixen una llengua. Això explica denominacions com llengua valenciana, llengua mallorquina, llengua menorquina, al costat de - i no en oposició a - llengua catalana: perquè hi ha la consciència d'una tradició històrica particular (valenciana, mallorquina, menorquina), que no es contradia, sinó que es complementa, amb la de la unitat lingüística general (catalana). De fet dialecte pot oposar-se a llengua històrica en una relació de sistema menor enfront de sistema major, entenent-se, per tant, el primer com a subordinat a la segona, però des d'una òptica només de «dimensions», en el sentit que la llengua històrica no és un bloc monolític, sinó un conjunt de possibles realitzacions amb trets diferenciadors, però afins i interdependents.

2. Les connotacions sociolingüístiques dels conceptes «llengua» i «dialecte»

En principi, parlar de llengua i/o de dialecte sembla que no ha de suposar altra cosa que tenir presents els punts de vista possibles. Des de la perspectiva científica la frontera entre l'una i l'altre no és clara: un sistema lingüístic des d'una determinada posició pot definir-se com a llengua; des d'una altra, igualment correcta, com a dialecte. Tanmateix, és un fet que a l'hora de considerar com s'han manejat històricament ambdós conceptes, resulta evident que hi han jugat una sèrie de prejudicis relacionats amb el paper econòmic, polític, social, cultural, etc., de cada comunitat. En efecte, si en principi referir-se a una llengua i a les seves variants no ha d'implicar necessàriament fer una divisió basada en qüestions altres que les resultants d'assenyalar-ne les característiques i fins i tot comparar-les amb les d'altres llengües i variants, en canvi, la tendència a qualificar els

diversos grups d'acord amb escales de valors que responen a una manera parcial d'entendre els processos d'evolució de la humanitat fa que en resultin afectats inevitablement els sistemes de comunicació de què se serveixen.

Al llarg de la història, tenim documentades apreciacions sobre la «importància», el «prestigi» de les llengües, que s'acorden amb el grau de poder de les comunitats que les parlen. I aquesta és una realitat que encara avui constatem. En la mesura que un imperi, un Estat, una nació, aconsegueixen d'ésser protagonistes en la implantació dels valors morals prevalents, en la imposició, doncs, d'unes pautes culturals, d'uns models de desenvolupament econòmic, de sistema polític, etc., la llengua que els és pròpia té majors possibilitats d'ésser considerada superior a les altres. La propagació d'unes formes de comportament social en tots els àmbits de la vida suposa, al mateix temps, la propagació de la llengua en què s'expressen.

Certament que, en la qualificació de les llengües al món, hi col·laboren també d'altres factors, ultra el fet que siguin les pròpies societats més o menys «avançades». Així, per exemple, que una llengua sigui parlada per moltes o poques persones: és prou coneguda avui l'expressió llengua minoritària (expressió que amaga l'esforç per la minorització) per a referir-se generalment a les que tenen dificultats de supervivència davant la «competència» de les que empen gran quantitat de parlants; és veritat que la qüestió del nombre d'usuaris no és, això no obstant, un factor prou decisiu: llengües de comunitats petites han aconseguit d'ésser «fortes» i de gran influència, i llengües de grups molt grans són aclaparades per d'altres; pot ésser important haver jugat un paper històric transcendent en qualsevol sentit; comptar amb una tradició cultural destacable; etc.

En definitiva, hi ha una clara dependència de les llengües i/o dels dialectes del marc sòcio-cultural en què viuen o en què han viscut, quant a llur consideració.

Òbviament, com que el món és en constant transformació, i les comunitats se'n veuen afectades, de manera que poden canviar amb més o menys rapidesa, les llengües igualment es ressenten dels canvis. Per això, no és rar que en etapes històriques diferents les llengües gaudeixin de distint prestigi. A l'època clàssica el grec fou considerat com una de les «primeres», si no la «primera» llengua del món, perquè era el signe d'identitat d'una societat que s'imposava arreu com a modèlica. Avui, la seva incidència és ben lluny del que fou, perquè ja no és símbol de progrés, de poder. No fa gaires anys que la llengua francesa ocupava el lloc que avui «ostenta» l'anglesa. És clar que els sistemes lingüístics canvien internament, però no són aquestes varia-

cions les que condicionen els judicis, sinó les que es produeixen en l'ordre polític, social, econòmic, sobretot, i també cultural, les quals es tradueixen en efectes damunt allò que es parla en un lloc o en un altre. El cas del català és una realitat que històricament ha viscut situacions molt diverses: ha estat la llengua d'una Corona independent i molt poderosa, d'una nació, doncs, amb aparat de gestió de poder totalment autònom; després, aquell poder (i fins i tot la llengua catalana) han hagut d'ésser compartits amb el prepotent castellà. Des del moment en què es perd la independència, es difumina i fins s'esborra del tot la consciència nacional. La integritat lingüística del català no ha estat mai amenaçada mentre no s'ha colpit l'autonomia dels Països Catalans, a partir dels segles XVI, XVII i XVIII.

Talment funcionen els mecanismes suara esmentats, que se n'han vist profundament tocats els conceptes «llengua» i «dialecte». És generalitzat que el primer s'usi per a referir-se a variants que es consideren relativament «prestigioses», mentre que dialecte al·ludeix sovint a una llengua de poca «categoria». És una idea corrent entre els no especialistes en la ciència del llenguatge que ésser llengua és més important que ésser dialecte. I si aquest plantejament no hauria de tenir sentit, ha acabat tenint-ne pel camí de la instrumentalització: s'ha consagrat una oposició maniqueïsta que separa el que és bo (llengua) del que és dolent (dialecte). En comunitats que tenen variants prou diferenciades entre si, i que eren simplement diatòpiques, s'ha esdevingut que, en destacar-ne una determinada zona per tot un seguit de factors del tipus que he assenyalat, automàticament la seva variant lingüística ha passat a ésser la principal: es converteix en la llengua; les altres resten marginades, són menyspreades, es converteixen en els dialectes de la llengua. És a dir, es contraposa dialecte a llengua en una relació de submissió del primer respecte de la segona; de dominació de la llengua. Comunitats diverses, sobretot si són geogràficament veïnes, tenen unes interdependències de poder que es manifesten en la qualificació del sistema que utilitzen per a comunicar-se: les més poderoses no poden parlar sinó llengües; les dominades parlen dialectes.

Una de les oposicions llengua/dialecte és la que caracteritza un grup on es parla més d'un idioma amb distribució diglòssica: la llengua alta (A) esdevé la llengua; i la llengua baixa (B), un dialecte seu: no es té en compte la diferenciació lingüística objectiva, sinó solament qüestions de prestigi i de poder. Dintre de l'Estat espanyol s'ha intentat des dels governs centralistes de fer prevaler aquest criteri sociolingüístic ideològic; aquest ús del terme dialecte es complau en l'ambigüitat: una subordinació político-social provoca una subordina-

ció lingüística, i així es tendeix a fer «encaixar» la llengua B (gallec, basc, català, occità) en la llengua A (espanyol). En circumstàncies semblants l'exigència de la restitució de la denominació llengua per a la llengua B va lligada a una reacció antidiglossica que es proposa de incorporar-la en tots els usos i en totes les funcions socials. Quan el poder castellà s'immisceix en els afers catalans, intenta el lingüicidi i el genocidi; però davant la impotència en els propòsits, opta per l'intent de «dialectalitzar» el català respecte de l'espanyol. De manera que allò que inicialment era un sistema de comunicació que es diferenciava exclusivament per la seva localització geogràfica, passa a ésser-ho per la seva «localització» social, esdevé una variant diastràtica o diafàsica: de dialecte a sociolecte, a llengua.

Tenint en compte el pes dels prejudicis sobre la cultura urbana i la rural, és freqüent que la variant A es reconegui en la primera, i la B, en la segona. D'on resulta que aquesta sigui titllada despectivament de rústega, pagesívola, vulgar, etc.; fins i tot és fàcil que acabi essent considerada com una corrupció, degeneració, de la variant A. Per això l'actitud diglossica empeny la seva marginació, i obliga que si hom vol ésser una persona «ben instruïda» ha d'aprendre a usar correctament «la llengua». No és difícil, endemés, que per aquesta via es creï un complex d'inferioritat de les comunitats que no pertanyen a l'àrea de la variant A, que pot manifestar-se per l'esforç a abandonar la variant B, i a dissimular lingüísticament parlant la procedència: perdre expressament els orígens i la identitat, per deixar d'ésser uns «sense-llengua».

La història ens mostra molts exemples que il·lustren la sublimació d'un determinat dialecte i la seva conversió en llengua. Així, a Itàlia, el toscà era una variant més dintre del ventall dialectal que la caracteritza. No obstant això, passà a ésser la base de la llengua italiana. Igualment podríem dir del castellà, que de dialecte d'una zona petita, esdevingué la llengua espanyola.

En les comunitats en què els diversos dialectes són poc diferenciats - com és el cas del català - és difícil que un es converteixi en la llengua, a causa precisament de les poques variacions entre els sistemes lingüístics. ¿Vol dir això que en aquests contextos no és possible, doncs, la diglossia? No. El que passa és que hi té un altre caràcter. No s'esdevé pròpiament que un parlar passi a ésser-hi llengua i els altres restin dialectes; no gensmenys, hi és inevitable una valoració que oposa els «millors» als que no ho són tant o fins als «dolents»: els parlars de les localitats de major poder econòmic, social i cultural són els que gaudeixen de més prestigi; qualsevol que conegui la realitat sociolingüística dels dialectes catalans sap que no són

considerats igualment, per exemple, el gironí o el barceloní comparats amb els parlars de les terres de ponent o els del País Valencià. El gironí i el barceloní tendeixen a considerar-se com a variants A, els altres com a variants B.

En els Estats que són plurinacionals, on és fàcil que, per això, es parli més d'una llengua, hi és molt difícil una consideració neutra de totes; el més habitual, potser inevitable, és que una s'imposi per damunt de l'altra o de les altres i hi esdevingui llengua A. Això fins i tot on la legislació preveu un tractament igualitari; a Suïssa no és indiferent ésser de llengua alemanya que ésser de llengua italiana: la primera hi és més prestigiosa. Per aquest camí, es pot arribar a l'extrem que un Estat faci seva només una llengua, deixi de banda les altres - no donant-los el caràcter d'oficials o atribuint-los-hi, però secundàriament, subordinadament a l'oficialitat de la llengua principal -, i provoqui que de mica en mica les llengües B siguin denominades dialecte, amb la intenció de subratllar llur dependència respecte de l'única que s'anomenarà llengua.

3. Sobre alguns criteris per a la diferenciació llengua/dialecte

Es habitual que en la determinació en una comunitat de quina o quines són les variants que mereixen el nom de llengua i quina o quines el de dialecte - ben entès que això respon a una necessitat artificial - s'esgrimeixin raons que amb més o menys força han arribat a convèncer algunes persones, malgrat llur invalidesa.

Una que ha pesat entre nosaltres és la del caràcter d'oficialitat: la(es) variant(s) que es reconeix(en) com a oficial(s) en un Estat s'identifica(quen) amb la llengua; les que no han merescut aquesta prerrogativa, no. Això, és clar, afecta sobretot quan el que es contraposa són variants de comunitats ben diferenciades. És obvi que aquest argument no pot funcionar de cap manera, no solament perquè la qüestió de l'oficialitat és extralingüística, sinó també perquè, aplicant-la, resultaria que el català, posem per cas, seria llengua fins al segle XVIII, deixaria d'ésser-ho del XVIII fins al començament del XX, tornaria a ésser-ho amb la II República, deixaria d'ésser-ho amb el govern de Franco i tornaria a ésser-ho a partir de la implantació de la democràcia a l'Estat espanyol! Cal afegir que al Principat d'Andorra el català ha estat llengua oficial en períodes en què a l'Estat espanyol no ho era. Evidentment absurd.

Un altre argument que sembla més objectiu és el de tenir o no tenir una variant la seva gramàtica. Però només aparentment és més objectiu. En realitat es pot escriure la gramàtica de qualsevol parlar.

I s'ha fet respecte de molts que no són considerats llengua. Al cap i a la fi, escriure'n la gramàtica consisteix a sistematitzar els trets fonètico-fonològics, morfològics, sintàctics i lèxics que els caracteritzen. El que passa és que comunament s'entén per gramàtica la normativa que obliga tots els qui accepten d'emprar en els nivells més cultes, més formals, el model que s'ha destacat pels motius que ja he indicat. En principi, doncs, tenir o no tenir una gramàtica escrita no canvia el caràcter d'una variant. D'altra banda, pensem que per a moltes no s'han escrit gramàtiques fins a l'època moderna: ¿vol dir això que abans no eren llengua?

Encara un altre argument molt estès: el de la tradició literària. Hi ha qui pensa que perquè una variant deixi d'ésser dialecte i esdevingui llengua ha de comptar amb la tradició literària suficient. És clar que no és gens fàcil d'establir el nivell de suficiència. D'altra banda, hi ha comunitats que per les característiques de llur desenvolupament no han conreat l'escriptura, i no per això hem de dir que no s'hi parlin llengües. Aquest argument, emperò, és potser el que té més solidesa, malgrat que no sigui definitiu. Perquè trobem una ulterior connotació sociolingüística en el concepte diglòssic de llengua: hom diferencia les anomenades llengües de cultura - com si n'hi poguessin haver que no ho són! -; i aquesta classificació es fonamenta sobretot en la tradició literària. És conseqüència de la importància socio-cultural - i ideològica - de l'escriptura. Una llengua que no l'hagi cultivada habitualment és amenaçada per aquesta mancança. Tanmateix, també en aquest punt és possible d'indicar contradiccions: hi ha llengües que en un moment històric determinat han destacat perquè han estat instruments capitals de comunicació escrita, mentre que en d'altres moments, per circumstàncies diverses, no n'han produït o ho fan molt minsament: aquest és el cas del gallec a l'època medieval i a l'època moderna, respectivament; ¿podem dir, per això, que el gallec primer era llengua i ara ja no ho és?

4. Llengua i nació

Quan en una comunitat s'ha verificat el procés pel qual una variant s'ha convertit en llengua en perjudici de les altres, que són els dialectes, tot hi és favorable perquè aquella esdevingui símbol d'identitat nacional. Passa a ésser un sistema de comunicació supradialectal, per damunt de tots els altres possibles, i es treballa perquè tothom l'adquireixi i el judiqui com a propi, encara que no s'abandoni completament el que correspon per origen. La variant supradialectal

s'«expurga» d'elements considerats dialectals, de poc prestigi, i s'enriqueix de formes noves.

D'aquesta identificació llengua-nació, en pot derivar la manipulació gens rara tendent a la desnaturalització de comunitats i a llur incorporació forçosa en un àmbit que no és el seu. Llengua de l'imperi, llengua nacional, llengua de l'Estat són expressions prou conegudes, índex d'alienacions provades i de vegades reeixides. En Estats plurinacionals és fàcil que es procuri la neutralització de la consciència de la diversitat, en benefici d'una comunitat determinada: aquesta pretén parlar la llengua de tots; i ésser la nació de tots.

5. Els límits dels dialectes

Una qüestió aparentment simple és la de com separar els diversos dialectes per tal de dir com s'agrupen els qui ho són d'una mateixa llengua i els que pertanyen a una de diferent. Ja he indicat que les isoglosses són les línies que assenyalen els límits entre la presència i l'absència d'un tret lingüístic, però també he dit que les particularitats dels distints nivells en els parlars no s'agrupaven homogèniament, de manera que dues o més variants poden coincidir en algunes, però divergir en d'altres; per això hi ha qui afirma que el concepte «dialecte» entès com un parlar on es donen fenòmens que no trobem en cap altre és una idealització: que no existeix, doncs, en la realitat. Una actitud així seria, però, excessivament radical, ja que la dialectologia ha pogut establir grups de parlars per la compartició de trets lingüístics, de manera gens forçada i molt coherent (Veny 1984, p. 20).

Els qui viuen en comunitats on els parlars d'una llengua s'assemblen normalment tendeixen a creure que hi ha un criteri que pot aplicar-se sense dificultats per a saber quan els dialectes pertanyen a un determinat sistema i quan a un altre: el de la interintel·ligibilitat; si dues persones s'entenen mútuament vol dir que parlen dues variants d'una única llengua. Així diem que, com que entre un valencià i un mallorquí hi ha intercomprensió lingüística, valencià i mallorquí formen part del mateix idioma; i com que entre un mallorquí i un parisenc no hi ha interintel·ligibilitat, diem que el que parlen forma part de dos idiomes respectius diferents.

Aquest criteri és important, certament. Però si l'apliquem, per exemple, als parlars de l'italià, ens resulta que no hi ha regularment interintel·ligibilitat: un sicilià i un milanès no s'entenen si parlen cadascú el seu dialecte. ¿Hem de concloure'n que no pertanyen a la mateixa llengua? Mai ningú no ha afirmat això. Es que, ultra la con-

sideració de la capacitat d'entendre's, cal tenir en compte tota una sèrie d'antecedents històrics que poden haver «ajuntat» en una mateixa comunitat lingüística parlars objectivament molt diferenciats. L'alemany i l'holandès es coneixen com a dues llengües diferents; però en alguns punts d'ambdues bandes de la frontera entre Holanda i Alemanya els dialectes són similars; tanmateix, encara que un parlar concret de la banda holandesa s'entengui sense dificultats amb un altre de la banda alemanya, diem que l'un és dialecte holandès i l'altre, alemany (en realitat tots dos són dialectes procedents del baix alemany): predominen sovint criteris político-administratius que han condicionat i que condicionen el sentiment d'identitat; un sicilià i un milanès se senten italians, i això fa que tots dos diguin que parlen dialectes de l'italià; els que viuen a Holanda se senten holandesos, encara que parlin dialectes més intel·ligibles per a alguns parlants alemanys que per als mateixos compatriotes. Les diferències entre dues llengües distintes històricament poden ésser menors que entre dos dialectes d'una sola llengua (Veny 1984, p. 14).

El pas d'una zona dialectal a una altra és gradual, la qual cosa afecta també el criteri d'intel·ligibilitat. S'esdevé que el parlant d'un dialecte d'una llengua X s'entén amb un parlant d'una llengua Y; i que aquest s'entén, al seu torn, amb el d'una llengua Z; i que, en canvi, els parlants de X i Z no es comprenen entre ells. La intel·ligibilitat relaciona X, Y i Z, però de manera desigual: X-Y s'entenen; Y-Z, també; però X-Z, no (Veny 1984, p. 23).

En suma, a aquest punt de vista, caldrà afegir el de consciència i voluntat històrica dels propis parlants.

6. La unitat de la llengua catalana: ¿un problema real?

La qüestió de la unitat de la llengua catalana és un problema només pel fet que hi ha qui la posa en dubte. De cap manera perquè la realitat dels seus dialectes que tradicionalment s'han classificat mostri solucions que facin vacil·lar objectivament sobre si ho són del català o d'un altre idioma.

El català es caracteritza per una particular cohesió des dels seus orígens. Destaca en aquest sentit d'entre les altres llengües romàniques: les dues grans variants constitutives (l'oriental i l'occidental) són molt poc distanciades, i, en tot cas, responen a una estructura i a un sistema bàsicament iguals.

Pel que fa als dialectes consecutius balear, valencià, alguerès, podem dir el mateix. El balear i l'alguerès són potser els més carac-

terístics, i, tot i així, no són tan diferenciats com els dialectes de moltes altres llengües neolatines.

Hem vist que en la definició de dialecte i de llengua hi pesa la voluntat dels parlants d'ésser-ho d'un o d'un altre idioma; voluntat que implica la de formar o de no formar part d'una comunitat. En demés, la decisió més o menys sentida i assimilada de considerar-se membre d'una nació és sovint conseqüència de manipulacions destinades a eliminar o empètir (minoritzar) realitats culturals avalades per la història.

Si en parlar de la unitat de la llengua ens referim exclusivament a la seva entitat, al sistema que constitueix, no cal discutir res, perquè lingüistes, filòlegs, romanistes d'arreu han reconegut que el català és un sol idioma amb totes les variants diatòpiques i diastràtiques de què es compon. Més encara: han remarcat que és particularment unitari. I ho han fet a partir de criteris científics, els únics que valen per a una determinació en aquest sentit.

Si, però, el que es posa en dubte és la pertinença o no d'una o altra contrada a la comunitat històrico-político-cultural dels Països Catalans, aleshores la qüestió és tota una altra. I, malgrat que tampoc no falten els arguments de pes per demostrar què és i qui forma la nació catalana, tanmateix aquest és un àmbit més vulnerable, que el sentiment personal i/o col·lectiu d'integració o d'exclusió fan complex i fins conflictiu.

No hem de confondre les coses. La major o menor cohesió d'un sistema lingüístic no depèn de res que no sigui la coincidència o la divergència dels parlars en tots els nivells de la llengua. I això està per damunt de les estratègies, de les preferències, de les voluntats dels homes. És clar que poden enterbolir malintencionadament la realitat, i procurar, ignorant o amagant l'evidència, treure profit de la confusió. Així, mentre que el *Diccionario de la Lengua Española* de la Real Academia Española de la Lengua defineix el balear i el valencià com a modalitats geogràfiques del català (Moll 1978, p. 2), paradoxalment es dicten ordres ministerials del poder central en què es parla de l'ensenyament de la llengua valenciana al País Valencià; en canvi, cap no parla de l'ensenyament de la llengua andalusa a Andalusia. Les sospites són justificades a bastament ...

Que el Principat d'Andorra, les Balears, el País Valencià, l'Alguer no siguin Catalunya, no vol pas dir que no siguin de parla catalana. Tampoc no són Gran Bretanya els EUA i ningú no ha negat que hi parlen l'anglès; ni Xile no és de l'Estat espanyol i no s'ha posat en dubte que hi parlen el castellà (Moll 1978, pàgs. 7-8). Qui afirma que el menorquí o l'eivissenc o el valencià o l'alacantí, etc., no són cata-

là perquè cadascun té mots i sons particulars, hauria d'afirmar també que el castellà o l'extremený o el murcià, etc., són idiomes diferents per la mateixa raó.

A les Balears, els eivissencs i, en menor grau, els mallorquins i els menorquins admeten en general la denominació genèrica llengua catalana per a llurs parlars. Ara bé: no és rar de sentir a dir que hom parla l'eivissenc, el mallorquí i el menorquí, respectivament. Naturalment que, com assenyala Moll (*ibidem*, p. 1), això no vol pas dir que ningú cregui que els balears tenen tres idiomes diferents. Entre d'altres coses més de fons, per una que en aquest cas és molt patent: menorquins, mallorquins i eivissencs s'entenen sense problemes entre ells emprant cadascú el propi dialecte.

Alguns parlants balears, malgrat tot, volen defensar que llur llengua és el mallorquí o el menorquí i no el català. Generalment hi pesen instrumentalitzacions ideològiques alienes a la realitat objectiva dels parlars. Perquè no és rar que les raons que addueixen per a defensar la tesi del mallorquinisme o del menorquinisme lingüístic facin somriure qualsevol expert en la matèria. En efecte, sovint subratllen unes quantes paraules diferents respecte del català de Barcelona o de Girona o d'altre lloc, com a prova de la diversitat de llengües. Com si els dialectes d'altres idiomes no presentessin contrastos lèxics - i no només lèxics -, tant o més acusats que els que es donen entre els dialectes catalans insulars i peninsulars! El que defineix més clarament un idioma és la seva estructura, la manera com s'hi interrelacionen sistemàticament totes les unitats. I, en aquest sentit, res no dona suport a la hipòtesi que els parlars balears no participin de l'estructura dels parlars catalans en general.

No és rar i sí, en canvi, molt simptomàtic, que els pocs qui defensen que el mallorquí o que el menorquí són llengües diferents de la catalana són sovint partíceps de les idees centralistes espanyolistes destinades a substituir tot allò que no sigui castellà, i a integrar-ho en una cultura espanyola unitària. Mallorquí, menorquí i eivissenc provenen del fet d'haver poblat els territoris insulars gent de parla catalana. Per això és lògic que llengua catalana sigui el nom genèric dels dialectes balears, com ho és dels respectius dialectes peninsulars.

En definitiva, la qüestió de la unitat de la llengua des de les Balears (com des de qualsevol altre angle dels Països Catalans) depassa la realitat estrictament i objectivament lingüística. La unitat idiomàtica comporta l'acceptació d'una història, i, en el nostre cas, la voluntat d'ésser o no ésser una sola nació catalana. Aquest és el problema de fons i no si en balear hi ha tal o tal nombre de mots diferents dels del barceloní o del tarragoní; tals o tals diferències de

pronunciació, de morfologia, de sintaxi. Tot això, diguem-ho clar, no interessa ningú llevat dels lingüistes, els quals precisament no qüestionen la unitat de l'idioma català.

Es al País Valencià on l'hostilitat al fet català s'ha manifestat i es manifesta més problemàticament, més amenaçadorament per a la integritat nacional. Les raons són bàsicament les mateixes que a les Balears: voler o no voler ser membre d'una comunitat històricament constituïda. I en les voluntats hi intervenen igualment les manipulacions espanyolistes que s'esforçen per aconseguir una artificial unitat nacional de l'Estat, l'objectiu de la qual és el reforçament dels poders centralistes. La llengua és un instrument per a dur a terme aquesta estratègia. La qüestió real no és la de quin grau de diferència hi ha entre el català central, per exemple, i el valencià; els estudiosos han reconegut que els parlars meridionals són variants d'un únic idioma català. Qui ho nega no ho fa ni sobre la base científica d'una comparació correcta i conseqüent, ni amb l'estricta intenció d'oposar dues llengües distintes; sinó que rera les sofisticades i sovint ridícules argumentacions el que batega és la voluntat de trencar una antiga i moderna unitat.

Hom pretén, contra tota la lògica, que el valencià és la continuació del mossàrab que parlaven els cristians que restaren sotmesos als àrabs a partir del segle IX, i no pas la de la llengua que portaren amb el rei Jaume I els catalans pobladors després de la conquesta. Però els mossàrabs valencians eren una comunitat heterogènia i dispersa que fou pràcticament exterminada pels almoràvits, de manera que a mitjan segle XII ja no en queda pràcticament res. Jaume I, al *Llibre de Feyts*, explica que necessita intèrprets que parlin algaravia, dialecte àrab que empraven els musulmans residents als Estats cristians de la Península Ibèrica, o moros que parlin romanç, per tal de poder dialogar. És a dir, s'havia consumat l'arabització: la llengua dels moros havia substituït el mossàrab dels cristians dominats (Facultat de Filologia de la Universitat de València 1978, p. 15; Ferrando 1980, pàgs. 39 i ss.).

En els documents valencians, per a referir-se a l'idioma que implantaren els catalans de Jaume I, apareixen els termes corrents per a denominar tots els parlars romànics, és a dir, romanç, pla, vulgar. Però en una carta del 31 de juliol de 1400 dels Jurats de València a la vila castellana de Moya, s'empra, per primera vegada al País Valencià, l'apel·latiu català (Facultat de Filologia de la Universitat de València 1978, pàgs. 22-23). Des de finals del segle XIV s'hi usa regularment la denominació valencià; no perquè hagi canviat sobtadament l'idioma, sinó perquè l'hegemonia de València atia la complaença en

l'expressió llengua valenciana, cosa gens estranya en una nació organitzada en diversos Estats autònoms, encara que regits per un mateix monarca. La consciència de la unitat idiomàtica, però, no se'n ressent, com ho demostren molts testimoniatges de l'època.

La castellanització es dona al País Valencià abans que en d'altres llocs dels Països Catalans, i amb major intensitat: les classes altes adopten el castellà com a llengua de prestigi, de manera que es produeix una parcial substitució lingüística. Quan Pompeu Fabra procedeix a la tasca de reconstrucció del català literari, per tal de salvar l'idioma de la fragmentació iniciada al XVI, al País Valencià es farà molt forta l'oposició a la normativa que estableix. Gràcies a l'acció persuasòria de Carles Salvador és acceptada la preceptiva fabriana l'any 1932 per la quasi totalitat d'escriptors i d'entitats culturals. Però aquesta unificació reeixida neguiteja els enemics de la llengua catalana, els quals s'entesten en llurs actituds secessionistes que, ultra les activitats violentes i amenaçadores d'uns, se centren en l'intent d'elaborar una ortografia i una gramàtica, més que valencianes, no-catalanes. De tota manera, els esforços són debades, perquè no arriben a escriure res que resulti prou diferent. L'objectiu que es proposen no és pas de mostrar la diversitat del «valencià» respecte del «català» per crear dues llengües en el sentit tradicional de la paraula, sinó mirar de destruir per la força allò que la història ha agermanat.

Així doncs, d'acord amb tot el que he exposat sobre les possibilitats de manipulació dels conceptes llengua i dialecte, hom pot entendre que la qüestió de la unitat de l'idioma català és conseqüència d'uns processos tendents a condicionar la consciència nacional; que no es tracta ni s'ha tractat mai d'una discussió científica, sinó de l'estratègia que té com a fita dividir per vèncer: separar d'una comunitat que és gran i poderosa, i, consegüentment, temible per a la consolidació de l'Estat unitari i centralista, grups que hi han pertangut i que hi pertanyen des de llur existència. Com que les raons històriques que expliquen els Països Catalans no poden desmentir-se, es recorre a la llengua com a element de força indiscutible en la definició de la identitat nacional. I la tàctica s'aplica a partir precisament dels prejudicis en l'oposició llengua/dialecte: s'ofereix a les comunitats que lingüísticament es consideren dialectals respecte del català l'alternativa basada en l'engany d'ésser autòctones amb llengua pròpia i distinta de la catalana. Es, diguem-ho clarament, un intent de lingüicidi que es proposa l'etnocidi com a objectiu. L'arma és - entre d'altres, és clar -, la confusió ideològica en la valoració dels parlars.

Bibliografia

- Badia i Margarit, A. M.: *Llengua i societat: Etapes de la normalització*, Barcelona: Indesinenter, 1982.
- Idem: *Llengua i poder: Textos de sociolingüística catalana*, Barcelona: Laia, 1986.
- Facultat de Filologia de la Universitat de València: *Informe sobre la llengua del País Valencià*, València: Universitat de València; Facultat de Filologia, 1978.
- Ferrando, A.: *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València: Universitat de València; Institut de Ciències de l'Educació; Institut de Filologia Valenciana, 1980.
- Martí i Castell, Joan: «Gramàtica preceptiva y uso lingüístico: Análisis de algunos aspectos en la comunidad lingüística catalana», in: *Società di Linguistica Italiana: Atti del IX Congresso Internazionale di Studi (Roma, 31 maggio - 2 giugno 1975), La Grammatica: Aspetti teorici e didattici*, Roma: Bulzoni, 1979, pàgs. 577-603.
- Idem: De «Les excel·lències de la llengua catalana», *Homenatge a Antoni Comas*, Barcelona: Universitat de Barcelona; Facultat de Filologia, 1985 (Promocions; Publicacions Universitàries), pàgs. 221-250.
- Idem: *Llengua catalana*, Barcelona: Edhasa, 1986.
- Moll, Francesc de Borja: *Llengua o dialecte? Català o mallorquí?*, Palma de Mallorca: Consell General Interinsular, 1978.
- Vallverdú, Francesc: *Dues llengües: dues funcions?*, Barcelona: Edicions 62, 1979.
- Veny, Joan: «Dialecte i llengua», *Els Marges*, 30, Barcelona: Curial, 1984, pàgs. 11-28.

Bibliografia adicional¹

- Aracil, Lluís V.: *Papers de sociolingüística*, Barcelona: La Magrana, 1982.
- Idem: *Dir la realitat*, Barcelona: Ed. Països Catalans, 1983.
- Kremnitz, Georg, ed.: *Sprachen im Konflikt: Theorie und Praxis der katalanischen Soziolinguisten; eine Textauswahl*, Tübingen: Gunter Narr, 1979 (amb bibliografia de 370 títols).
- Martí i Castell, Joan: *Gramàtica catalana: Curs superior*, Barcelona: Edhasa, 1982.
- Idem, ed.: *Coneguem els nostres parlars*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1985.
- Ninyoles, Rafael Lluís: *Conflicte lingüístic valencià: Substitució lingüística i ideologies diglòssiques*, Barcelona/València: Edicions 62, 1969.
- Idem: *Idioma i prejudici*, Palma de Mallorca: Moll, 1975.
- Sanchis i Guarnier, Manuel: *Le llengua dels valencians*, València/Sueca: Eliseu Climent, 1978.
- Schlieben-Lange, Brigitte: *Okzitanisch und Katalanisch: Ein Beitrag zur Soziolinguistik zweier romanischer Sprachen*, Tübingen: Gunter Narr, 1973.
- Vallverdú, Francesc: *El fet lingüístic com a fet social: Assaig de lingüística institucional*, Barcelona: Edicions 62, 1973, 1977.
- Idem: *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana: Balanç dels estudis de sociologia lingüística als Països Catalans*, Barcelona: Edicions 62, 1980 (amb bibliografia de 450 títols).

¹ Afegida per la redacció.